

Марія Григорівна Вавричин (20.III.1935 – 28.XII.2010) передчасно відійшла у вічність на 76-му році життя – українська дослідниця в галузі історії, картографії, соціотопографії, краєзнавства, науково-культурний діяч, науковий співробітник Львівського відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, член Комісії бібліографії та книгознавства Наукового товариства ім. Т. Шевченка в Україні, член Львівської обласної організації Всеукраїнського товариства “Лемківщина”. При житті вона не мала наукових звань, ступенів, високих посад, проте її ім’я вписане в історію української науки другої половини ХХ – початку ХХІ ст. як автора близько ста праць з історичної картографії, архівознавства, джерелознавства, краєзнавства України, більшість яких було оприлюднено вже протягом останніх двох десятиліть. У незалежній Україні вона однією з перших почала відновлювати академічні дослідження української історичної картографії й досягла у цій справі значних успіхів. Завдяки її праці було відновлено серію “Пам’ятки картографії України”, започатковану століття тому фундаментальним чотиритомним атласом, який уклав Веніамін Кордт (видання 1899, 1906, 1910, 1931 рр.). Випуски цієї серії, підготовлені до друку М. Г. Вавричин, стали взірцями серед факсимільних видань стародавніх карт, удоступнивши для сучасних українців зразки західноєвропейської картографії ХV–ХVІІІ ст.

Скромна, завжди врівноважена, у колі однодумців. Наші робочі столи стояли майже навпроти, і ми часом зустрічалися очима. Її ніжний погляд, часом з легенькою доброзичливою усмішкою, завжди з материнською ласкавістю підтримував, додавав оптимізму. Моральний авторитет Марії Григорівни був і залишається для нас – співробітників Відділення – авторитетом у найвищій іпостасі сутності людського буття, а науковий доробок – зразком відданості справі, якій присвячено життя.

Народилася М. Г. Вавричин 20 березня 1935 р. в селянській сім’ї у с. Мшаній на Лемківщині, де закінчила два класи початкової школи. Коли їй сповнилося сім років, помер батько, а через два роки їхня сім’я була виселена під час депортації разом із іншими етнічними українцями на територію УРСР, до с. Олександрівки Покровського району Дніпропетровської області. У 1946 р. сім’я переїхала у Львівську область і поселилася в с. Гонятичі Щирецького (теп. Миколаївського) району. У 1958 р. з відзнакою закінчила історичний факультет Львівського державного університету. Рік працювала коректором районної газети, а з вересня 1959 р. по січень 1980 р. – у Центральному державному історичному архіві УРСР у м. Львові на посадах архіваріуса, наукового співробітника, старшого наукового співробітника, завідувачки відділу. Із 1961 р. в архіві відбувалися регулярні науково-теоретичні семінари з архівознавства і спеціальних історичних дисциплін. Душею і незмінним керівником цих семінарів був Іван Петрович Крип’якевич, який вів їх і підводив підсумки кожного. Їхня тематика охоплювала різноманітні аспекти давньої та новітньої української історії, а також історичної географії (йшлося про складення історико-географічного словника Галичини, підготовку довідника з історії міст і сіл Львівської області, методик у опису картографічних матеріалів). Саме в той час дослідниця вперше звертає увагу на існування колекцій історичних карт в архівах і бібліотеках Львова. Із початком 1970-х рр. стає секретарем цього семінару, про діяльність якого систематично подає інформацію до “Архівів України”. Займається упорядкуванням архівних фондів, розробляє системи каталогів (тематичного, географічного, іменного), бере участь у створенні експозиції кабінетів спеціальних історичних дисциплін, зокрема архівознавства та археографії.

У 1971 р. Марія Григорівна завершила розробку схеми класифікації документальних матеріалів ЦДА України у Львові, за що отримала грамоту Архівного управління при Раді Міністрів УРСР. Сучасні науковці підкреслюють актуальність цієї “Системи класифікації документів дорадянського періоду в систематичних каталогах держархівів України” і для новітніх систематичних каталогів архіву. І нині тематичні картки, складені за документами архіву, систематизуються відповідно до схеми, запропонованої Марією Вавричин сорок років тому.

Досліджувати історичну картографію М. Г. Вавричин розпочала статтею “Матеріали до історії картографії України XVI ст. у фондах ЛНБ АН УРСР”, яку опублікувала 1975 р. в одному зі збірників, що їх тоді видавала Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника¹. У статті докладно проаналізовано стародавні карти з колекції ЛНБ, що вийшли друком у країнах Західної Європи, на предмет зображення на них українських земель (нанесення населених пунктів, ландшафту, гідросистеми, торгових шляхів, ін.) та їхньої інформації про заселення території України. Серед розглянутих карт і атласів – авторства Мартина Вальдземюллера, С. Мюнстера, В. Гродецького, Абрагама Ортелія, Герарда Меркатора.

У 1981 р. побачила світ перша праця дослідниці про карти українських земель французького інженера, архітектора, картографа Гійома Левассера де Боплана (1600–1675?), згодом передрукована у журналі “Жовтень”. Стаття ознайомила ширше коло читачів із картографічними творами Боплана, які зберігались у бібліотеках і архівах тодішнього СРСР (Ленінграда, Києва, Львова) і зображенням на них українських земель середини XVII ст. У статті також мовилося про наукові відкриття польських учених – дослідників бопланіани – і виявлення ними невідомих карт Боплана в польських книгозбірнях².

На II Всесоюзній конференції з історичної географії Росії (Москва, листопад 1980 р.) Марія Григорівна виголосила доповідь “Маловідомі карти України Г. Боплана” про віднайдену польським науковцем С. Гербстом збірку з 11 карт Боплана у фондах Гданської міської бібліотеки. У своєму виступі дослідниця охарактеризувала незнану картографічну спадщину видатного француза і докладно означила межі українських земель – так, як їх визначив картограф на кожній карті. Ці межі явно не збігалися із кордонами УРСР. Найбільш точно і повно відобразивши українські території, французький картограф XVII ст. першим увів в європейську картографію назву “Україна” на позначення окремої географічної та політичної одиниці, простори якої простягаються від окраїн Московії до Трансільванії. У радянський час Марія Григорівна пригадала українцям історичні українські кордони, що їх так ретельно зафіксував Гійом Левассер де Боплан, а також, зібравши відомості про перевидання його карт за кордоном, довела зацікавлення Західної Європи Україною у XVII ст.

У брежневські часи дебют української дослідниці в Москві настільки вразив учасників конференції своїм вільнодумним поглядом на українські історичні кордони, історичну політичну географію та українські етнічні землі, що один із присутніх радянських професорів прямолінійно заявив: “Нам нужны границы Советского Союза, таких карт границ Украины не нужно”. Для Марії Вавричин цей ви-

¹ Бібліотека і науково-технічний прогрес: Тематичний зб. наук. праць. – Львів, 1975. – С. 101–110.

² *Вавричин М.* Карти Українських земель Г. Боплана в бібліотеках і архівах СРСР // Бібліографічна інформація і сучасність. – К., 1982. – С. 116–127; *її ж.* Карти України Гійома Левассера де Боплана // Жовтень. – 1981. – № 5. – С. 89–94.

ступ став рубіжним, поставивши її перед непростим вибором: або погодитися із “всесоюзним” баченням української історії, або відмовитися від написання вже затвердженої теми кандидатської дисертації “Картографічні джерела з історії України XV–XVII ст.”, з якою була прикріплена до Інституту суспільних наук АН УРСР, і писати “в шухляду”. Вона вибрала останнє.

Тривалий час Марія Григорівна не публікує власних досліджень з історичної картографії. Підготовлені статті “Географічні карти XV–XVII ст. як джерело для історико-краєзнавчих досліджень”, “Нові картографічні джерела до історії України XVII ст.” так і залишилися в рукописах.

Близько десяти років Марія Вавричин займалася редагуванням, укладанням збірників джерел і бібліографічних довідників. Із початку 1980 р. працювала у Львівській науковій бібліотеці ім. Василя Стефаника завідувачем редакційно-видавничого відділу. Завдяки її таланту редактора й організатора значно поліпшився рівень підготовки видань до друку, особливо тематичних збірників наукових праць бібліотеки. Упродовж 1981–1990 рр. їх вийшло сім випусків. Прізвище М. Г. Вавричин знаходимо серед укладачів збірників “Юрій Дрогобич: бібліографічний покажчик” (у співавторстві з Я. Д. Ісаєвичем; Львів, 1983), “Селянський рух на Україні 1826–1849 рр.” (Львів, 1985), а також у редколегії історичного нариса про ЛНБ ім. В. Стефаника (1989) тощо. Її авторитет як редактора і як принципової і чесною людини у бібліотеці був дуже високим. Попри щоденну редакторську роботу, Марія Григорівна знаходила час і для наукової праці. Продовжувала складати картотеки назв об’єктів до карт Г. Боплана, зокрема нанесених на Спеціальну (1650) та Генеральну (1660) карти України, карти Дніпра (за виданням Блау 1662), карти Дніпра і Північного Причорномор’я (із серії т. зв. карт-ілюстрацій до “Опису України”). Адже це буде потрібне тим, хто в незалежній Україні писатиме правду про кордони українських територій. Вона глибоко в це вірила. У листі до київського дослідника Івана Лукича Бутича писала: “Відродиться й Україна!”

Із розпадом СРСР почала видавати все, над чим працювала. Видавати швидко, ніби надолужуючи втрачене, щоб устигнути.

Наприкінці 1980-х рр. проф. Ярослав Дашкевич залучив Марію Вавричин до розробки основних наукових напрямів відродження археографічної справи в Україні. Дослідниця виступила з картографічним проектом на першій республіканській нараді “Українська археографія: сучасний стан та перспективи розвитку” (Київ, грудень 1988 р.), де запропонувала розгорнуту програму підготовки видань з історичної картографії. Вона мала сміливий і широко закреслений задум – видати стародавні карти, які зберігаються в українських архівах і бібліотеках, зокрема античні карти, рукописні круглі карти XII–XV ст., морські карти (портолани) XIV–XV ст., карти світу кінця XV–XVI ст., географічні карти кінця XVI – першої половини XVII ст. Початком реалізації цього плану мав стати атлас “Україна на картах Г. Боплана”.

Пропозицію М. Г. Вавричин видати монографію-альбом “Україна на картах Г. Боплана” підтримав проф. Омелян Прицак, запропонувавши об’єднати зусилля із канадськими вченими Андрієм Перналем та Деннісом Ессаром, які тоді завершили англійський переклад Боплана 1660 р. і працювали над майбутнім коментованим виданням “Опису України” французькою мовою. Марія Григорівна у той час була залучена до підготовки коментарів до українського перекладу “Опису” 1660 р., який здійснювала Археографічна комісія АН УРСР – пізніше Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАНУ.

У 1990 р. побачили світ перші два томи видання “Опису України” 1660 р., що з’явилися спільними зусиллями науковців України та США. Це були факсиміле і широко коментований український переклад. Третій том – коментований англійський переклад, разом із репродукціями 28 карт Боплана, вийшов 1993 р. у Кембриджі, підготовлений відомими канадськими спеціалістами – проф. Брокського університету Д. Ессаром та проф. Брандонського університету А. Перналем. 1990 р. А. Перналь та Д. Ессар здійснили коментоване видання “Опису України” французькою мовою.

Наступним етапом співробітництва мало стати видання карт Боплана. Почалося активне листування, обмін науковою інформацією. 26 травня 1990 р. було підписано “Протокол про співпрацю для підготовки видання «Україна середини XVII ст. на картах Г. Боплана. Картографічний корпус»”.

З огляду саме на цей проект, Ярослав Романович Дашкевич запросив Марію Григорівну на роботу у створене 1992 р. Львівське відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. У 1993 р. Марія Вавричин переходить із бібліотеки ім. В. Стефаника на нове місце праці і з усім властивим їй ентузіазмом заглиблюється у тематику історичної картографії, яка полонила її багатороків тому і яку вона так посилено ретельно і самовіддано вивчала.

У співпраці із проф. Андрієм Перналем дослідниця провела велику пошукову роботу (відрядження до Варшави, Кракова, Гданська), метою якої було виявлення збережених примірників карт України Боплана у бібліотеках і архівах країн колишнього Радянського Союзу та Європи. Об’єднаними зусиллями цих двох науковців було встановлено, що вцілілих примірників карт Боплана значно більше, ніж вважалося на підставі даних польських та російських дослідників. Учені виявили 14 оригінальних примірників Генеральної карти України (виданої у Гданську 1648 р. – 7 примірників і стільки ж примірників другого видання цієї карти, здійсненого в Руані й доданого до “Опису України” 1660 р.) та 12 оригіналів Спеціальної карти України. Спираючись на найновіші здобутки закордонної історіографії, Марія Вавричин склала перелік картографічних творів Боплана, присвячених Україні, який налічує 23 оригінальні карти, не враховуючи їхніх варіантів. Це план Кодацької фортеці (1639), Українська географічна карта (1639), Генеральна карта України (1648 і 1660), Спеціальна карта України (1650), карти Дніпра (опубліковані 1662), 12 карт-ілюстрацій до “Опису України” (1652). Усі вони зберігаються у 16 бібліотеках, розташованих у 14 містах восьми держав Європи. Співпраця вчених внесла корективи у прийняті в науці погляди щодо оригінальності ряду карт. Так, примірник Спеціальної карти України, виконаний у кольорі, з Бібліотеки Чарторийських у Кракові, який дослідники вважали рукописною копією з оригіналу Боплана, насправді є оригіналом. Помилковою виявилася й інформація Національної бібліотеки в Парижі, подана на початку 30-х років XX ст. М. Дзіковському, про відсутність у її фондах Спеціальної карти України. У 1990-х рр. у цій книгозбірні знайдено два примірники Спеціальної карти України і три примірники Генеральної карти 1660 р. Натомість екземпляр, що зберігається в Москві, є лише копією. Результати пошуків М. Г. Вавричин опублікувала у статті “Комплекс карт України Г. Боплана та їх збереження в бібліотеках Європи” та в окремій таблиці “Зберігання примірників Генеральної і Спеціальної карт України Г. Боплана в наукових бібліотеках Європи”³. Архів дослідниці поповнився значною кількістю мікрофільмів та відбитків Бопланових карт.

³ Вавричин М. До історії створення Г. Бопланом карт України // Боплан і Україна: Зб. наук. праць. – Львів, 1998. – С. 89.

З огляду на численність виявлених варіантів карт Боплана, довелося відмовитися від початкового плану видання атласу всіх карт. Спершу потрібно було належно проаналізувати і порівняти всі варіанти примірників карт, простежити розвиток зображення на них: нанесення населених пунктів, річкової системи, особливостей рельєфу, шляхів сполучення, написів про військові події та ін. Це дало б змогу зіставити зміст карт і відтворити послідовність їх складення. До цього завдання вчена звернулася вперше в історичній картографії.

Великою науковою заслугою Марії Григорівни було також відродження картографічної серії “Пам’ятки картографії України”. Про засновника цієї серії проф. Веніаміна Кордта і його внесок у розвиток української картографії дослідниця пише у статті “Картографічні видання Київської археографічної комісії”, опублікованій у матеріалах ювілейної конференції, присвяченої 150-річчю діяльності цієї комісії (Київ, Седнів, 18–21 жовтня 1993 р.). Першим випуском відновленої серії стало факсимільне видання “Спеціальної карти України Гійома Левассера де Боплана 1650 р.”, яке вийшло друком у видавництві “Мапа” у 2000 р. (8 аркушів у папці; масштаб 1:450000). До факсиміле окремою брошурою додано передмову “Гійом Левассер де Боплан – картограф України” і коментарі, автором яких є М. Вавричин, а також латинський і український покажчики до назв об’єктів, відображених на цій карті (ті покажчики, які вона так ретельно підготувала завдяки довголітній праці). Кожний об’єкт, нанесений на Спеціальній карті, був ідентифікований відповідно до сучасних топографічних карт областей України, довідників адміністративно-територіального поділу 1946 – початку 1990-х рр. Окремо укладено покажчик об’єктів, що втратили назву. Встановлення сучасної назви та теперішньої локалізації географічного об’єкта, відображеного на карті 1650 р., дослідниця здійснювала у співпраці з канд. географ. наук О. Ф. Гольком.

Другим та третім випусками відродженої серії стали дві книги альбому “Україна на стародавніх картах” із репродукціями 83 західноєвропейських карт кінця XV – першої половини XVII ст. і репродукціями 86 карт середини XVII – другої половини XVIII ст., на котрих зображено українські землі⁴. Оригінали карт зберігаються у фондах Львівської національної наукової бібліотеки України ім. Василя Стефаника та Наукової бібліотеки Львівського національного університету ім. Івана Франка. До кожної карти подано повну назву мовою оригіналу, переклад, джерело, імена авторів – картографів, граверів, видавців, а також стислий опис (зовнішні характеристики, зображення українських територій, коротка історія карти). Скрупульозне відчитання географічних назв латинською й німецькою мовами, глибокі знання з історії й географії дали змогу дослідниці з’ясувати достовірність та інформаційну цінність зображення українських теренів на цих давніх картах.

Перша книга альбому удостоєна найвищих книжкових нагород: гран-прі Форуму видавців у Львові (2005) і звання “найкращий атлас року” за визначенням (цього ж року) конференції Міжнародної картографічної торговельної асоціації (ІМТА; Європа, Африка, Близький Схід). У 2010 р. гран-прі Форуму видавців у Львові здобула і друга книга.

⁴ Вавричин М., Дашкевич Я., Кришталович У. Україна на стародавніх картах: Кінець XV – перша половина XVII ст. – К., 2004. – 208 с. – (Серія “Пам’ятки картографії України”); *іх же*. Україна на стародавніх картах: Середина XVII – друга половина XVIII ст.: Атлас репродукцій. – К., 2009. – 224 с. – (Серія “Пам’ятки картографії України”).

Останніми роками Марія Григорівна працювала над підготовкою до видання Генеральної карти України Г. Боплана (доданої до “Опису України”, Руан, 1660 р.), а також його Генеральної карти України (гравірованої В. Гондіусом; Гданськ, 1648 р.). Єдина відома копія цієї карти зберігається в Саксонській державній бібліотеці у Дрездені. Складений науково-довідковий апарат і передмови до обох карт разом із плівками для репродукції передано у видавництво “Мапа”. З фінансових причин підготовлені й описані карти вже декілька років чекають на друк.

Завдяки праці М. Вавричин науковці отримали повний перелік карт французького картографа середини XVII ст. Гійома Левассера де Боплана, чітке уявлення про місце і кількість збережених оригіналів створених ним карт України та варіантів кожної карти, інформацію про хронологію карт України, дізналися про послідовність складення ним кожної окремої карти і за описами дослідниці змогли простежити, як змінювалося на них картографічне зображення у напрямі розвитку й удосконалення. Публікацію факсиміле Спеціальної карти 1650 р. із цінним довідковим апаратом та складеними покажчиками, в яких назви географічних об’єктів ідентифіковано відповідно до сучасного адміністративно-територіального поділу, проф. Я. Дашкевич вважав одним із найбільших документальних внесків у дослідження бопланіани. А серію статей Марії Григорівни про джерелознавче значення карт України Боплана, історію їх виникнення та його картографічну спадщину Ярослав Романович ставив на перше місце серед наукових досягнень у цій галузі.

За 17 років дослідницької праці в нашому інституті Марія Григорівна Вавричин брала участь у виконанні планових тем “Історичні джерела та історіографічні пам’ятки середніх і нових часів західного регіону України” (була співавтором розділу “Корпус карт України Г. Левассера де Боплана”), “Джерелознавство історії західноукраїнського регіону: археографічна публікація та інформаційні системи”, “Кarti України як історичне джерело”, “Українські та іншомовні джерела з історії західноукраїнського регіону нового та найновішого періоду”, що дало змогу активно видавати стародавні карти з належно підготовленим науково-довідковим апаратом, а ще вести науковий пошук давніх карт із зображенням України у бібліотеках, архівах багатьох міст і країн, писати, досліджувати й публікувати результати своєї праці. У ці роки, власне, і розкрився її великий науковий потенціал.

Коли на початку 2010 р. відійшов з життя Ярослав Романович Дашкевич, Марія Григорівна озвучила, що багато завдячує співпраці з цією людиною і тій атмосфері наукової творчості та свободи, яку він створив у Львівському відділенні інституту.

Ярослава Романовича і Марію Григорівну єднала справа організації відродження української історичної картографії. 6–7 жовтня 1998 р. Я. Р. Дашкевич та М. Г. Вавричин провели першу в Україні наукову конференцію з історії картознавства “Картографічна спадщина України”, чим започаткували проведення серії міжнародних наукових конференцій: “Боплан і Україна” (Запоріжжя, 12–13 жовтня 2000 р.), “Картографія та історія України”, присвячена 400-річчю від дня народження Гійома Левассера де Боплана (Львів, 20–21 листопада 2000 р.), “Соціотопографія України” (Львів, 17–18 жовтня 2002 р.).

Конференції мали міждисциплінарний характер, у них брали участь історики, картографи, географи, архітектори, археологи, бібліографи, мовознавці, архівісти, геодезисти, працівники державної картографічної служби, геодезичних підприємств, видавництв. Навколо Марії Григорівни (а саме вона була центром наукового сере-

довища дослідників історичної картографії – львівського, українського, світового) згуртувалися теоретики і практики. Вона листувалася із науковцями з інших міст України та закордону, багато спілкувалась, бо до неї, як організатора осередку історичної картографії в Україні тягнулися всі зацікавлені цією цариною української науки.

На пропозицію М. Вавричин, Ярослав Матвіїшин з Франції розшукав у Дипломатичному архіві Міністерства закордонних справ Франції картографічні документи, що стосуються України. Його стаття із публікацією планів трьох українських замків-фортець з XVII ст. – Бара, Меджибожа, Чигирин, та карта-схема частини течії Дніпра з порогами, додана до плану м. Чигирин, вийшли у збірнику матеріалів конференції, який підготувала до друку М. Г. Вавричин. Ці плани викликали зацікавлення ентузіастів відновлення гетьманської резиденції в Чигирині.

Львів'яни приходили до Марії Григорівни за порадами, повідомити про свої напрацювання, ідеї. Її цікавили сучасні експедиції та картографування території України, розселення українців у минулому і тепер, усе, що пов'язане з історією картографії українських земель. Вона стежила за результатами польових досліджень наукової експедиції Інституту “Укрпроектреставрація”, яка перевіряла відповідність даних Спеціальної карти України Г. Боплана (розташування міст, фортець) сучасній локалізації цих географічних об'єктів.

Лише за 1997–2010 рр. Марія Григорівна Вавричин упорядкувала низку збірників статей: “Боплан і Україна” (Львів, 1998), “Картографія та історія України” (Львів, 2000), “Історичне картознавство України” (Львів, 2003), “Історична топографія та соціотопографія України” (Львів, 2006), “*Silva rerum*: Збірник наукових праць на пошану Андрія Пернала” (Львів, 2007). Вона брала участь у роботі багатьох наукових конференцій: “Military Cartography of the Baltic Region Countries from the 16th to the 20th Century” (Торунь, 1994), “Запорозьке козацтво в пам'ятках історії та культури” (Запоріжжя, 1997), “Бальтазар Гакет –дослідник Південно-Східної Європи” (Львів, 1997), “Kartografia Galicji 1772–1918” (Перемишль, Львів, 2001), “XXI Ogólnopolska konferencja historyków kartografii” (Перемишль, Львів, 2001), “Перемишль і Перемишльська земля протягом віків” (Перемишль, 2002), “Лемківщина в 1939–1947 р. Війна, окупація, виселення” (Краків, 2010) та цілої низки інших. Зокрема, була також активним учасником щорічних наукових конференцій, що їх організовували Комісія книгознавства і бібліографії, Археографічна та Історична комісії НТШ, членом якого стала відразу після відновлення діяльності НТШ в Україні.

Сподіваємось, українські науковці гідно продовжать справу академічних досліджень у галузі історичної картографії – справу, якій віддала своє життя Марія Григорівна Вавричин – українська дослідниця і Велика Українка.

Марія Григорівна доклала багато зусиль і для відродження історичної пам'яті про Лемківщину – українську етнічну землю, її батьківщину. Вона видала історичні нариси “Село Мшана на Лемківщині” (вийшло декілька перевидань) та “Завадка Риманівська” (Львів, 2006), а також численні статті на лемківську тематику: про переклад Іваном Прислопським Псалтиря лемківською говіркою у XVIII ст., про діяльність Юліана Тарновича як редактора газети “Наш Лемко”, про видатного вченого, письменника, дослідника історії Лемківщини і педагога Олексія Торонського, про діяльність Лемківської комісії Товариства “Просвіта”; виявила й опублікувала метрику народження автора музики до гімну України композитора Михайла Вер-

бицького. Регулярно дописувала про важливі події Львівського товариства “Лемківщина”, наукові конференції, присвячені дослідженню Лемківського краю, до “Лемківського календаря”, інших видань. Протягом тривалого часу виконувала обов’язки секретаря цього товариства. Зібрала велику бібліографію праць про Лемківщину та фахово підібрану колекцію книг. Була укладачем і консультантом у виданні карти Лемківщини, навіть розпочала писати “Історію Лемківщини”, завершити яку не судилося.

Дослідження історичної картографії та відновлення історії української етнічної землі Лемківщини, звідки була родом, – це два крила її наукового лету – вільного, гармонійного, високого.

Ваш дух, Маріє Григорівно, витає над цілою Україною і спонукає до праці та чесного служіння державі. Вічна Вам пам’ять.

Надія Халак (Львів)